

Un apropament a la transició a la majoria d'edat dels joves migrants extutelats: entre l'emancipació i les frustracions

Recepció: 27/11/2021 / Acceptació: 10/03/2022

Resum

Existeix un buit de dades empíriques al voltant dels joves migrants no acompanyats extutelats a Catalunya. En aquest article es pretén descriure les trajectòries i experiències i les barreres i oportunitats que tenen a l'abast aquests joves, així com conèixer les estratègies i suports amb què compten en els seus processos d'emancipació i per sobreviure a la situació de vulnerabilitat un cop assolida la majoria d'edat. La recerca contempla, tanmateix, l'impacte que té l'adquisició de l'autorització del permís de treball sobre els seus processos d'emancipació. La metodologia utilitzada ha inclòs històries de vida amb joves d'entre divuit i vint-i-dos anys de diverses nacionalitats i en situacions administratives diferents. Els resultats obtinguts han permès identificar les diferents estratègies que utilitzen els joves, i conèixer la importància que, més enllà dels processos de renovació de la documentació i obtenció del permís de treball, adquireix el suport del grup d'iguals, dels professionals i de les xarxes socials.

Paraules clau

Joves migrants no acompanyats, extutelats, majoria d'edat, emancipació, permís de treball.

Un acercamiento a la transición a la mayoría de edad de los jóvenes migrantes extutelados: entre la emancipación y las frustraciones

Existe un vacío de datos empíricos en torno a los jóvenes migrantes no acompañados extutelados en Cataluña. En este artículo se pretende describir las trayectorias y experiencias y las barreras y oportunidades que tienen a su alcance estos jóvenes, así como conocer las estrategias y apoyos con que cuentan en sus procesos de emancipación y para sobrevivir a la situación de vulnerabilidad cuando han alcanzado la mayoría de edad. La investigación contempla, sin embargo, el impacto que tiene la adquisición de la autorización del permiso de trabajo sobre sus procesos de emancipación. La metodología utilizada ha incluido historias de vida con jóvenes de entre dieciocho y veintidós años de varias nacionalidades y en situaciones administrativas distintas. Los resultados obtenidos han permitido identificar las diferentes estrategias que utilizan los jóvenes, y conocer la importancia que, más allá de los procesos de renovación de la documentación y obtención del permiso de trabajo, adquiere el apoyo del grupo de iguales, de los profesionales y de las redes sociales.

Palabras clave

Jóvenes migrantes no acompañados, extutelados, mayoría de edad, emancipación, permiso de trabajo.

An approach to the transition to adulthood of unaccompanied minor migrants: between emancipation and frustration

There is a lack of empirical data on young unaccompanied migrants who have reached the age of majority in Catalonia. This article aims to describe the pathways and experiences and the barriers and opportunities available to these young people, as well as the strategies and support they have in their emancipation processes and to survive the situation of vulnerability when they reach the age of majority. The research also considers the impact that the acquisition of a work permit has on their emancipation processes. The methodology used includes life histories of young people between the ages of 18 and 22 of various nationalities and in different administrative situations. The results obtained enable us to identify the different strategies used by these young people, and confirm the importance – apart from document renewal processes and helping to obtain work permits – the importance of the support of peer groups, workers and social networks acquires.

Keywords

Unaccompanied migrant youths, unaccompanied, coming of age, emancipation, work permit.

Com citar aquest article:

Benomar Saoud, K. i Pàmies Rovira, J. (2022).

Un apropament a la transició a la majoria d'edat dels joves migrants extutelats: entre l'emancipació i les frustracions.

Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 80, p. 151-167.

▲ Introducció

Segons dades de l'informe "Los más solos" de Save the Children, el nombre de menors migrats no acompanyats tutelats durant el 2017 a Espanya es va incrementar un 60,47% respecte l'any anterior

La realitat migratòria dels joves sense referents familiars apareix en el context europeu a finals de la dècada dels anys noranta, reconeixent-se com a un nou perfil migratori amb identitat pròpia dins de l'escenari de les migracions infantils i juvenils (de las Olas Palma-García et al., 2019, p. 32). Actualment aquesta realitat s'ha incrementant, i s'han produït, a la vegada, canvis motivats per la necessitat d'adaptació i millora dels diferents sistemes de protecció dels menors, també a Catalunya. Segons dades de l'informe "Los más solos" de Save the Children, el nombre de menors migrats no acompanyats tutelats durant el 2017 a Espanya es va incrementar un 60,47% respecte l'any anterior, un fet que provocà la creació de noves places i recursos, amb la col·laboració de diferents entitats del tercer sector (Síndic de Greuges, 2018). En el cas del territori català, al setembre de 2021 el nombre de joves estrangers sense referents familiars tutelats per la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA)¹ era de 1.504², dels quals 3,5% eren noies i 96,5% nois, un 52,2% dels quals era d'origen marroquí, un 32,9% d'origen subsaharià, un 9,9% provenia de la zona del Magrib i un 5% era d'altres nacionalitats, com ara la paquistanesa.

L'edat d'arribada dels joves és primordial de cara a la regulació de la seva estada al territori. Segons l'informe de la DGAIA del setembre del 2021, el 62,6% dels joves tutelats tenen 17 anys, el 26,2% tenen 16 anys i un 7,4% tenen 15 anys. Entre els 14 i els 12 anys la proporció és menor.

Els joves, quan assoleixen la majoria d'edat, deixen de beneficiar-se del règim de protecció dels menors i passen a ser extutelats. Però quan no aconsegueixen renovar la seva documentació i/o disposar del permís de treball, poden viure situacions d'exclusió i de carrer. Tenint en compte aquesta realitat, l'octubre de 2021 es reformà el Reial Decret 557/2011. Algunes de les novetats que incorpora el nou Decret 903/2021 són el temps de vigència de l'autorització renovada que habilita el treball, el qual passa a ser de tres anys, i la consideració dels requisits establerts per a la renovació de l'autorització dels majors d'edat, exposats als articles 197 i 198.

El propòsit d'aquest article és presentar els resultats d'una recerca que ha tingut per objectiu indagar sobre les trajectòries i experiències i les barreres i oportunitats que tenen a l'abast els menors que migren sols i els joves extutelats d'origen immigrant, així com apropar-se a les estratègies que impulsen, de forma paral·lela, en els seus processos d'emancipació.

Un apropament contextual: de l'arribada a l'emancipació

Aquest apartat s'ha dissenyat seguint tres etapes temporals. La primera està relacionada amb l'acollida i entrada dels menors migrats no acompanyats en el sistema de protecció català. La segona se centra en el moment d'assolir la majoria d'edat i ofereix eines per entendre les possibilitats d'èxit i/o fracàs del procés d'emancipació. I, per últim, en la tercera contemplem el procés d'emancipació dels joves, un cop fora del sistema de protecció, que passen a ser considerats *joves extutelats*.

Primera etapa: la migració dels menors estrangers no acompanyats

El terme amb què es fa referència a aquests nois i noies ha anat variant amb el temps. El que s'ha utilitzat amb més freqüència és el de *menors estrangers no acompanyats*, definit segons l'article 189 del Reglament de la Llei dels drets i llibertats de les persones estrangeres a Espanya. En l'ús de la categoria *menor* preval l'edat, i per aquest motiu es prioritza aquesta condició per sobre de l'estatus d'estranger (Vinaixa, 2019, p. 575). Ara bé, l'ús del concepte *no acompanyats* invisibilitza el seu bagatge i l'existència de referents familiars, tot i que no es trobin amb ells de manera física. Per a Parra (2019), la llista àmplia de denominacions utilitzades acaba per estigmatitzar el col·lectiu i col·labora a anul·lar la situació d'infants en perill.

L'ús del concepte *no acompanyats* invisibilitza el seu bagatge i l'existència de referents familiars, tot i que no es trobin amb ells de manera física

La migració dels menors no acompanyats comença a tenir presència a Catalunya a finals dels anys noranta, quan arriben menors procedents principalment del Marroc, i especialment de la ciutat de Tànger³. Iniciar aquest procés migratori sent menors d'edat i de manera autònoma, segons Empez (2015), genera reaccions ambivalents:

La migració de nens de manera autònoma ens genera reaccions ambivalents: d'una banda, admiració per la seva capacitat d'agència, la seva valentia; però per una altra ens horroritza la idea que es juguin la vida en els baixos d'un camió o en una pastera per arribar a la península, a Europa. Al seu torn, aquests nens són vistos com a víctimes del sistema, i com a perillosos, com a persones que el destrueixen i el qüestionen i en fer-ho amenacen la seguretat nacional de la fortalesa europea. (Empez, 2015, p. 17)

Els joves inicien el procés migratori per millorar les seves condicions de vida a través de la formació i la inserció laboral, però cada vegada és més freqüent que la migració esdevingui una estratègia familiar (Comas, et al., citat a Larios, 2019, p. 37). Tanmateix, alguns joves migren per escapar de conflictes, desastres naturals, crisis socials i econòmiques o circumstàncies

familiars complicades (UNICEF, 2020, p. 6), com ara els matrimonis forçosos en el cas de les noies. És important destacar-ne la invisibilitat. Tot i que a partir de 2006 es comença a visibilitzar el fenomen de les noies, sovint continuen restant fora dels sistema de protecció per motius diversos, com la prostitució i el treball domèstic (Quiroga i Soria, 2010, Quiroga, 2018). Nois i noies, i aquestes especialment, durant el seu trànsit migratori, es troben exposades a diferents perills, com ara l'exploració, la violència o el tràfic de persones (Larios, 2019, p. 35).

A Catalunya l'organisme encarregat de la protecció dels menors migrats no acompanyats és la DGAIA, però abans d'estar sota la seva tutela els menors han de passar per un procés d'identificació. Generalment el procés s'inicia en el moment en què els cossos de seguretat detecten nois o noies que poden ser menors migrats no acompanyats en espais públics de la ciutat, i els acompanyen a Fiscalia de Menors i a l'Oficina d'Atenció al Menor de Mossos d'Esquadra (OAM) per tal d'identificar-los (Mañas i Menta, 2020, p. 94). A continuació, es procedeix a determinar l'edat dels joves per constatar si són menors i, si escau, activar el règim de protecció específic⁴ (Vinaixa, 2019, p. 579). Tanmateix, el procediment d'identificació de l'edat és qüestionat per diferents professionals i entitats socials (Mañas i Menta, 2020, p. 94). Molts professionals de l'advocacia critiquen que la Fiscalia de vegades no doni validesa als documents d'identitat dels joves i que aquests hagin de quedar sotmesos a l'edat de les radiografies que determina l'Atlas de Greulich i Pyle, prova que, com ha quedat a bastament demostrat, té un important marge d'error.

Segona etapa: majoria d'edat i conversió en extutelats

Els joves extutelats compten amb dificultats rellevants, poca formació educativa i laboral i una situació administrativa irregular, que els impedeix renovar l'autorització de residència o inserir-se laboralment

Els joves extutelats són nois i noies procedents del sistema de protecció de menors que ja han assolit la majoria d'edat i que, per tant, es troben en una situació d'emancipació jurídica, però no social (Garcia, 2019, p. 5). Aguado (2019) considera que aquests joves es troben en soledat, sense família, sense protecció del sistema i sense recursos econòmics, i amb minses possibilitats d'accedir a una feina.

Els joves extutelats compten amb dificultats rellevants, poca formació educativa i laboral i una situació administrativa irregular, que els impedeix renovar l'autorització de residència o inserir-se laboralment (Blancas i Belén, 2010, citat a García, 2019, p. 9). Segons Vinaixa (2019), per als joves migrats no acompanyats l'arribada als divuit anys suposa un *malson* i un *salt al buit* pel fet de no poder beneficiar-se ja del règim de protecció dels menors i quedar adscrits al règim d'estrangeria dels adults i, en conseqüència, als requisits i les condicions que estableix la Llei d'estrangeria per a la renovació del permís de residència i de treball. Aquesta renovació té una vigència de dos anys⁵ i s'ha de tramitar seguint el procediment per a la renovació d'una

autorització temporal no lucrativa (Vinaixa, 2019, p. 594), que comporta principalment l'acreditació de recursos econòmics suficients equivalents al 100% de l'IPREM⁶ per a la manutenció, la qual cosa suposa disposar d'un contracte laboral d'un any (Mañas i Menta, 2020, p. 95). A més també es tenen en consideració els informes positius que puguin presentar les entitats públiques competents, en relació amb el grau d'integració, el respecte de les normes de convivència al centre de protecció, el coneixement de les llengües, els vincles familiars amb ciutadans espanyols o estrangers residents a Espanya, el temps que han estat sotmesos a l'acolliment, guarda o tutela, la continuïtat amb els estudis i la participació en itineraris de formació segons s'exposa a l'article 197 del Reial Decret 557/2011. Aquests requisits són difícils d'acomplir per als joves, en especial el requisit de l'IPREM i el contracte laboral (Mañas i Menta, 2020, p. 95).

En el moment de la sortida del sistema de protecció els programes de suport a la transició a la vida adulta resulten clau. Durant el 2010, el Parlament de Catalunya va adoptar la Llei de Drets i Oportunitats en la Infància i l'Adolescència (LDOIA) 14/2010, que estableix les mesures assistencials i de protecció per als joves extutelats d'entre 18 i 21 anys. Una de les mesures assistencials que es contempla és la concessió d'una plaça en el centre residencial fins als 21 anys. Per altra banda, els joves extutelats també poden sol·licitar una prestació econòmica equivalent a 663.97€⁷ mensuals. Segons la Guia d'Emancipació de la Federació d'Entitats amb Projectes i Pisos Assistits (FEPA), aquesta ajuda es podrà allargar fins als 21 anys en el cas que el sol·licitant hagi estat tutelat durant un mínim de tres anys, i en el cas d'haver estat tutelat un període menor se'n podrà beneficiar de manera temporal. Per tal de poder percebre-la, els joves han de seguir un pla individual de treball, patir una situació de necessitat i viure de forma autònoma i fora del nucli familiar.

Ara bé, l'accés a aquests programes resulta difícil per a la majoria dels joves migrats no acompanyats extutelats. Davant de les dificultats per aconseguir els requisits prescriptius que permeten l'accés al programa, molts joves preferixen fer la seva pròpia vida. Aquests, segons Vinaixa (2019), són els joves migrats no acompanyats extutelats que es troben en situació de carrer.

Una de les mesures assistencials que es contempla és la concessió d'una plaça en el centre residencial fins als 21 anys

Tercera etapa: formació, mercat laboral i xarxes socials

Els menors migrats no acompanyats que arriben al territori en edat d'escolarització obligatòria tenen dret, segons l'article 4 de la Llei Orgànica 2/2006 d'Educació, a l'escolarització, que es produeix, generalment, als centres ordinaris. Quant a l'educació post-obligatòria, a la manca de disponibilitat de places en els programes de formació i inserció (PFI), s'hi afegixen les dificultats dels joves a accedir a la documentació, situació que esdevé un obstacle per participar en una oferta de formació, especialment, quan aquesta

inclou pràctiques en empreses. Ara bé, les seves trajectòries escolars i formatives són determinants per a la prevenció de les situacions de risc durant el seu procés d'emancipació.

La principal preocupació d'aquests joves està relacionada amb els tràmits i terminis per obtenir o mantenir l'autorització de residència i/o la de treball. La dificultat d'accedir a una oferta de treball d'un any de durada, com exposa Garcia (2019), mostra la realitat crua de la precarietat de l'ocupació juvenil. El problema no és només el fet de no poder accedir a una oferta laboral, a aquesta dificultat s'hi afegeixen altres factors que dificulten encara més la inserció laboral dels joves, com ara un nivell acadèmic baix i/o una formació professional escassa (Vinaixa, 2019, p. 597). I no disposar d'una feina té com a conseqüència la manca de recursos econòmics per tal de poder emancipar-se.

Hi ha tres problemàtiques importants interrelacionades que fan que els menors migrats no acompanyats tinguin dificultats per integrar-se en els nous contextos, en aquest cas fem referència al rebuig veïnal: el desconeixement de la realitat i la desinformació; la manca d'interrelació entre els centres residencials i l'entorn i el capital social limitat d'aquests joves

Les conseqüències de l'emancipació accelerada que s'exigeix als joves han estat objecte d'estudi en diverses recerques nacionals i internacionals i s'ha pogut constatar que els joves tenen més risc de fracàs escolar i precarietat laboral, possibilitats de caure en la delinqüència, problemes de salut física i mental, conductes addictives i aïllament social (Dixon i Stein, 2005, citat a Gracia, 2019, p. 8). Segons l'informe de la UNICEF (2020), aquests joves es veuen obligats a desenvolupar estratègies per poder sobreviure a unes adverses condicions de vida, que afecten principalment el seu desenvolupament i la seva salut física i psíquica. Ara bé, també han de fer front a situacions de racisme i de discriminació per part de la població local i els mitjans de comunicació. Segons Garcia (2019), el procés d'emancipació d'aquests joves demanda una anàlisi del context social. Exigir als joves que siguin autònoms en assolir la majoria d'edat els situa en una posició de desigualtat en comparació amb la resta d'iguals. I això, malgrat la tasca de suport i acompanyament que puguin fer els educadors i/o cuidadors, que a vegades es troben amb dificultats per a la intervenció, relacionades principalment amb les competències i aptituds dels joves.

El circuit en el qual es troben aquests joves i les responsabilitats que han d'assumir, com ara anar a classes d'idioma, a cursos per a col·lectius en situació de vulnerabilitat, la realització de gestions amb les entitats per a accedir a la documentació o la situació als centres on es troben, sovint fora dels nuclis urbans, els allunya dels espais comunitaris en els quals podrien establir noves relacions (Garcia, 2019, p. 63). Aquesta dinàmica té un doble efecte: per una banda, genera distància entre aquests joves i d'altres experiències diferents que ja coneixen i, d'altra banda, provoca una distància amb la població autòctona.

Cal afegir-hi que hi ha tres problemàtiques importants interrelacionades que fan que els menors migrats no acompanyats tinguin dificultats per integrar-se en els nous contextos, en aquest cas fem referència al rebuig veïnal, provocat moltes vegades pel desconeixement de la realitat i la desinformació; per la manca d'interrelació entre els centres residencials i l'entorn; i, per últim, pel capital social limitat d'aquests joves (Vilaseca, 2020, p. 24). És rellevant esmentar que el capital social que acumulen té un paper molt important per fer front a les situacions de vulnerabilitat (Barba, 2020, p. 137), tot i així les possibilitats que tenen d'acumular-lo, en termes d'assoliment d'èxit socio-educatiu, resulta limitat.

Metodologia

La metodologia utilitzada ha estat qualitativa i en concret ha estat la tècnica narrativa de la història de vida. Això ens ha permès analitzar els fets socials (Ruiz, 2012; Ballestín i Fàbregues, 2018) i, a la vegada, obtenir resultats similars entre el pensament i la realitat (Arnal, 1997; Ballestín i Fàbregues, 2018). Tanmateix, ha possibilitat indagar en les experiències dels participants, els seus afectes, les representacions simbòliques i els sentiments (Penaalva i Mateo, 2006). La història de vida ha permès recollir informació sobre el passat, present i futur dels joves, explorar la seva relació amb l'entorn i interpretar les dinàmiques de canvi i continuïtat en el seu procés d'integració social. Segons Ballestín i Fàbregues (2018), aquesta tècnica ens permet descriure la narrativa vital d'una persona i focalitzar-nos en aquells aspectes biogràfics que considerem més rellevants per a la investigació.

La mostra ha estat configurada per un grup de sis joves extutelats, que van emigrar sols quan eren menors d'edat des dels seus països d'origen fins arribar a Espanya. S'han cercat criteris de variabilitat, sense contemplar la representativitat. A la taula següent s'inclouen els perfils dels participants.

La història de vida ha permès recollir informació sobre el passat, present i futur dels joves, explorar la seva relació amb l'entorn i interpretar les dinàmiques de canvi

Taula 1. Taula del perfil dels participants

Nom	Procedència	Edat	Estudis	Trajecte	Mètode d'arribada	Anys d'estada a Espanya	Estatut jurídic	Recurs actual
Adam	Marroc	22 anys	- ESO (no finalitzada) - Programa de formació i inserció d'electricitat - Cursos voluntaris	De Tinghir a Almeria, passant per Nador	Risky	3 anys	En espera de la resolució de l'autorització de residència mitjançant l'arrelament social	Habitació de lloguer
Ayoub	Marroc	19 anys	- Programa de formació i inserció de cuina	De Larache a Barbate, passant per Kenitra	Pastera	2 anys i 10 mesos	En espera de poder renovar	Pis per a majors de 18 anys
Hamza	Marroc	21 anys	- Cursos voluntaris	D'Er-Rachidia a Cadis, passant per Nador i Tànger	Pastera	2 anys	En espera de complir els tres anys d'empadronament per tramitar l'autorització per arrelament social	Projecte 360 de Mataró
Mussa	Guinea Conakry	19 anys	- Cicle formatiu de grau mitjà	De Guinea passant per Mali, Mauritània, Llíbia i Algèria	Pastera	3 anys	En espera de poder renovar	Pis per a majors de 18 anys
Yassin	Pakistan	18 anys	- Estudis secundaris al Pakistan - Programa de formació i inserció de mecànica	De Sialkot a Barcelona, passant per deu països	Combinació de diferents mitjans	3 anys	En espera de poder renovar	Habitació de lloguer
Youssef	Pakistan	18 anys	- Estudis secundaris al Pakistan	De Sialkot a Barcelona, passant per deu països	Combinació de diferents mitjans	3 anys	Residència de dos anys de durada.	Pis de lloguer

Font: Elaboració pròpia.

Per tal d'analitzar els resultats obtinguts, s'han transcrit les històries de vida i s'ha codificat la informació, a partir d'un procés inductiu. Posteriorment s'ha procedit a realitzar una anàlisi categorial basada en les dimensions establertes mitjançant l'ús del programa informàtic NVivo.

Quant a les consideracions ètiques, es va dissenyar un document de consentiment informat i es va explicar als participants que la informació seria tractada de manera confidencial i se'n garantiria en tot moment l'anonimat, així com també la no-difusió de la informació en cap altre mitjà. Un cop finalitzada la recerca, se'ls realitza un retorn de resultats.

Resultats

Els resultats obtinguts ens han permès observar similituds i diferències entre els processos migratoris dels joves participants. Tot i que el focus de la recerca s'ha centrat en la majoria d'edat i les estratègies que utilitzen els joves per fer front a la situació de vulnerabilitat, s'ha cregut convenient incorporar allò a què els joves van fer més esment a l'hora d'explicar el seu trajecte migratori.

Les motivacions del procés migratori

Les motivacions que han portat els joves a iniciar el seu procés migratori són, principalment, dues: les *circumstàncies familiars* i la *cultura migratòria*, vinculada sovint a la influència del grup d'iguals.

S'ha detectat que el motiu principal que incentiva els joves a iniciar el procés migratori són les circumstàncies familiars, com ho recull també en el llistat de motius d'immigració l'informe d'UNICEF (2020). Alguns dels joves comenten haver pres la decisió d'emigrar per ajudar les seves famílies econòmicament i poder millorar les seves condicions de vida:

Al voltant del 2017-2018, vaig començar a pensar de venir a Espanya. Hi pensava molt i em deia “vull anar-hi”, “vull anar-hi”, perquè tots els meus amics van pujar a Espanya. Vaig parlar amb els meus pares, però no ho van acceptar [...]. Van passar uns dos mesos i el pare va pagar, la mare i l'àvia també hi van col·laborar. Després de pagar, al cap d'una setmana em va trucar l'home. Era divendres, jo estava sortint de la feina. Em va dir, “avui a la nit sortim”. Aleshores ho vaig deixar tot i vaig anar darrera d'ells. (Ayoub)

Entre les motivacions que impulsen la migració, cal considerar l'existència de la cultura migratòria. Quan parlem de *cultura migratòria* fem referència als incentius que la comunitat proporciona als joves, provocant el desig d'iniciar un procés migratori. Aquests incentius es transmeten en forma de “prestigi, estatus, valors associats a la cura de la família i l'estil de vida” (Echeverria, 2013), i tenen un pes important sobre la presa de decisió per iniciar el procés. Sovint, aquesta cultura migratòria està vinculada a la influència del grup d'iguals i a les experiències migratòries d'èxit de persones de l'entorn dels joves. Així ho constaten alguns dels participants:

Li he demanat al meu pare que em donés permís per a venir aquí a Espanya, però el meu pare primer em va dir que no, “no pots, ets molt nen”. Li vaig dir que jo vull i que hi ha alguns amics meus de l'institut que també volen fer el mateix, i al final em va deixar. (Youssef)

Les motivacions que han portat els joves a iniciar el seu procés migratori són les *circumstàncies familiars* i la *cultura migratòria*

El viatge cap a Barcelona

Els nois van arribar a Catalunya per diferents vies, alguns travessant la frontera mitjançant un vehicle o fent *risky*⁸ i d'altres amb pastera fins a les costes espanyoles. Cal esmentar que els trajectes que han realitzat destaquen per la seva durada, els perills als quals van estar exposats, la capacitat de resiliència que tenen els joves i la solidaritat manifesta entre els grups d'iguals:

Em van agafar set vegades allí a la mar i em van retornar. Quan et detenen, no et deixaran ni a Tànger, ni a Rabat ni res. T'envien a un poble que està molt lluny. Vaig repetir la mateixa història set vegades. [...] Et deixen en pobles diferents, molt lluny d'on et recullen. (Mussa)

La durada del trajecte ha estat en funció del lloc de sortida i els mitjans utilitzats. Tres dels joves provenien del Marroc, un de Guinea Conakry i dos van arribar des del Pakistan. En alguns casos s'ha utilitzat un sol mitjà, mentre que en d'altres ha estat una combinació de diferents mitjans, com és el cas dels joves pakistanesos, que al llarg del seu camí han travessat diversos països i han utilitzat camions, barques o s'han desplaçat a peu:

Quan et ficaves a sota d'un camió, rebies una pallissa de veritat. Havies d'estar molt atent que un camió no et pogués aixafar amb les rodes. [...] Havies de buscar la manera de sobreviure durant el teu dia a dia i a la vegada estar atent a quan passarà un camió per davant del semàfor en vermell. (Hamza)

En la majoria de casos els joves i/o les seves famílies s'han hagut de posar en contacte amb organitzacions, que els joves qualifiquen de "màfies"

No obstant això, és rellevant destacar que en la majoria de casos els joves i/o les seves famílies s'han hagut de posar en contacte amb organitzacions, que els joves qualifiquen de "màfies", les quals s'han encarregat de transportar-los i guiar-los a canvi d'una quantitat de diners elevada:

El meu oncle coneixia la gent de la màfia i per això jo no havia d'esperar molt. Però hi havia gent que havia d'esperar alguns mesos fins que la seva família pagui. [...] També he vist com pegaven als immigrants que trigaven a pagar, perquè la màfia no podia esperar molt de temps a una persona que no pagava a temps mentre vivia i menjava gratis a la casa. (Yassin)

Per altra banda, durant el trànsit els joves manifesten que han estat exposats a diferents perills. Així ho explica en Mussa:

Veus la meva mà? És la primera cicatriu de quan em van detenir. El senyor em va tallar la meva mà perquè truqués a la meva família perquè enviessin diners. Jo no volia cridar i llavors va portar un ganivet que acabava de treure del foc i em va tallar la mà. [...] Al peu tinc una altra cicatriu amb aigua calenta, me la van fer perquè no pogués córrer. (Mussa)

S'ha pogut constatar que la resiliència és clau en el procés migratori dels joves. Sovint, tot i fracassar diverses vegades en l'intent d'arribar a Espanya, ho van continuar intentant, fins aconseguir-ho.

Vaig estar allà a Nador intentant passar la frontera a sota dels camions durant dos anys. (Adam)

A vegades, els joves expliquen que s'han vist obligats a quedar-se durant mesos, i fins i tot anys, en algunes ciutats fins a poder continuar el viatge, han hagut de treballar i estalviar diners i han tingut dificultats per travessar les fronteres per la presència policial:

A l'Iran jo no he vist res. Estàvem tancats fins al dia que havíem de caminar per sortir del país. [...] Quan vivia a Istanbul i Grècia, sempre sortia amb els meus amics per menjar, anar a prendre alguna cosa o per resar [...], a Hongria la policia ens va portar a un centre com un centre de menors, però allà hi havia gent gran i menors. [...] Vaig entrar a Croàcia caminant amb quaranta nois i després vam arribar a Eslovènia amb cotxe. [...] Vaig sortir de Milà cap a Barcelona, creuant França en una furgoneta amb divuit nois més fins a arribar a Barcelona. (Youssef)

L'ingrés i l'experiència al centre d'acollida

L'ingrés dels joves als centres d'acollida s'ha produït per dues vies. En la majoria de casos, s'han presentat davant de les comissaries per tal de ser identificats i enviats als centres d'acollida, però també ha estat la Guardia Civil la que els ha traslladat als centres, després de ser rescatats al mar:

Vam passar a bord del vaixell cinc dies o així, ens donaven galetes, sucs, arròs. Passats aquests cinc dies ens van portar a fer la identificació i les empremtes. (Ayoub)

S'ha pogut constatar que hi ha una rotació important dels joves en els centres, fet que dificulta tant el seguiment d'un pla de treball individual i la realització d'un acompanyament educatiu adequat, com l'acumulació de capital social i la consolidació de vincles estables. Cal esmentar, també, les normes existents en els centres residencials. A vegades són el motiu pel qual els joves decideixen escapar-se. Tanmateix el fet d'estar "tancats" als centres contribueix a desmotivar-los, provocant estrès posttraumàtic, baixa autoestima, sentiment de menyspreu i desconfiança (Vinaixa, 2019, p. 590):

Hi havia joves que no podien aguantar estar tancats i s'escapaven. Quan els retornaven al centre eren castigats de manera diferent, segons el noi i la manera com s'ha fugat del centre. (Hamza)

Hi ha una rotació important dels joves en els centres, fet que dificulta el seguiment d'un pla de treball individual i la realització d'un acompanyament educatiu adequat

Pel que fa a la determinació de l'edat, a quatre dels joves la prova va confirmar la seva minoria, en canvi per als altres dos, que eren majors d'edat, la prova va establir que eren menors i que tots dos tenien disset anys. Aquest fet corrobora el marge d'error que té aquest sistema per confirmar l'edat real dels joves. En el cas dels dos participants, els resultats els van afavorir, però hi ha casos en què els resultats porten els joves a quedar-se fora del sistema de protecció, amb les conseqüències que comporta, com exposa l'informe d'UNICEF (2020).

La sortida del centre d'acollida. Entre l'emancipació i la situació jurídica

En l'assolir la majoria d'edat, els joves van passar a estar sotmesos a les condicions que estableix per als adults la Llei d'Estrangeria. Entre aquests requisits hi ha la necessitat de disposar d'un contracte laboral d'un any de durada. Des del punt de vista dels joves, és un requisit molt difícil de complir, com també ho exposa el treball de Mañas i Menta (2020). La situació actual del mercat laboral no afavoreix poder trobar una oferta de feina amb aquesta durada. Tanmateix, cal considerar que, amb l'assoliment de la majoria d'edat, els joves no disposen de permís de treball i per tant no se'ls pot contractar:

No he pogut renovar la meva targeta perquè no tinc treball. [...] Amb aquests papers és difícil, perquè no tinc permís de treball. Necessito que algú em pugui fer un contracte primer d'un any, i ningú fa un contracte d'un any. I aquest és el gran problema. (Yassin)

Dels sis joves participants en la investigació només un ha aconseguit renovar la seva autorització de residència, gràcies a l'ajuda d'un conegut

Dels sis joves participants en la investigació només un ha aconseguit renovar la seva autorització de residència, gràcies a l'ajuda d'un conegut que es va posar en contacte amb una empresa de construcció per afavorir la contractació. Aquesta situació l'ha permès emancipar-se, renovar la documentació i disposar de recursos econòmics. La resta de joves es troba en espera de poder tenir un contracte laboral per poder iniciar el tràmit de renovació abans que finalitzi el termini establert. Si aquest termini acaba i els joves no han aconseguit renovar-la, passaran a estar en situació d'irregularitat, i això significa que se'ls podrà aplicar el règim sancionador de la Llei Orgànica 4/2000 i també el Decret 557/2011.

Aquests joves es troben en situacions de vulnerabilitat. Afirmen que la situació laboral no és favorable per als autòctons, i encara ho és menys per a ells, pel seu baix nivell de formació però, en especial, pel fet de ser immigrants i haver estat acollits en centres de menors:

Les empreses et diuen "nosaltres no et coneixem molt, no sabem com ets i com treballes i per això no et podem contractar durant un temps llarg" [...]. Pels nois del centre és molt difícil. Quan nosaltres diem "jo soc del centre de menors".

Tinc divuit anys i visc al centre de menors. Ningú no et vol contractar en escoltar centre de menors. (Youssef)

És difícil trobar feina per a una persona que és d'aquí i que té una carrera. I ens demanen a nosaltres això? És injust. Tinc molts amics a Barcelona que estan al carrer venent coses, tot i que han buscat treball, però al final no n'han trobat. Per a nosaltres, les coses estan molt molt difícils. Imagina totes les coses que hem fet per arribar fins aquí i al final les coses et surten encara pitjor. Molts amics meus estan vivint al carrer perquè no han pogut renovar i tampoc poden treballar. (Mussa)

Pel que fa a l'accés als recursos, alguns joves afirmen que, en el moment d'assolir els divuit anys, els educadors els van assessorar sobre els recursos de l'Àrea de Suport als Joves Tutelats i Extutelats que podien sol·licitar. Mentre que, en altres casos, van ser els mateixos joves els que van demanar sol·licitar tant la prestació econòmica com la plaça en un pis assistit. Ara bé, només se'ls va concedir una de les dues coses. Els joves que van rebre la prestació van haver de buscar-se una habitació per viure-hi, en canvi aquells que no van poder accedir a cap recurs per l'incompliment dels requisits d'accés, des dels centres d'acollida se'ls va intentar vincular a altres dispositius per a persones en situació de vulnerabilitat. Des del punt de vista de Garcia (2019), l'accés als programes de suport a la transició a la vida adulta es porta a terme en funció de valoracions basades en "qui s'ho mereix més", és a dir, que les valoracions no contemplen les necessitats individuals dels joves, sinó que posen més èmfasi en el compliment dels requisits d'accés establerts, entre els quals trobem la residència de manera legal a Catalunya, el compliment del pla de treball i el bon comportament en els centres d'acollida, com afirmen alguns dels participants:

A mi em sembla molt bé que et diguin què és el que has de fer per accedir [...] En el meu cas, en el centre respectava les normes, els educadors i tot el que em deien. I em van dir que si seguia així em farien un informe per sol·licitar una plaça en un pis. Al final vaig veure el resultat. [...] D'una banda, tenen raó, d'altra banda, no. (Mussa)

La falta de places disponibles en els pisos assistits i l'incompliment dels requisits establerts impedeixen l'accés a aquests recursos als joves que es troben en situacions de desavantatge, tot i ser a vegades els que més ho necessiten. Segons Vinaixa (2019), davant d'aquestes dificultats per complir amb els requisits, els joves sovint opten per no acollir-se i fer la seva pròpia vida, o bé acaben vivint al carrer. Tanmateix, els joves afirmen no haver rebut informació i/o assessorament pel que fa a altres recursos adreçats a persones en situació de vulnerabilitat, com ara menjadors socials o albergs:

Abans de venir a aquest pis, vaig sol·licitar l'ajuda econòmica per buscar una habitació, però me la van denegar perquè no estudiava i no complia els requisits que demanaven. [...] És injust. Si no tens on anar, on dormiràs? Dormiràs al carrer. [Ayoub]

La falta de places disponibles en els pisos assistits i l'incompliment dels requisits establerts impedeixen l'accés a aquests recursos als joves que es troben en situacions de desavantatge

Una situació que es correspon amb els resultats de Larios (2018), que considera que manca una resposta integral a la realitat dels joves migrats extutelats, ja que en el seu procés d'emancipació no disposen d'un acompanyament i suport adequats.

Conclusions

La recerca ha permès conèixer les trajectòries i experiències dels joves menors no acompanyats a Catalunya. Hem pogut conèixer els suports a l'abast amb què compten en els seus processos d'emancipació, així com les estratègies que implementen per sobreviure a la situació de vulnerabilitat un cop assolida la majoria d'edat.

Des d'aquesta perspectiva, podem concloure que conèixer les experiències prèvies dels joves és essencial. El perfil dels joves que migren és heterogeni i les principals motivacions que els porten a fer-ho són les circumstàncies familiars i la cultura migratòria, vinculada sovint a la influència del grup d'iguals. Això permet considerar que la migració d'aquests joves és més un projecte familiar, que un projecte individual, tal com ho recull també el treball de Comas et al., citat a Larios (2018).

Sens dubte, en aquests processos, la capacitat de resiliència és un factor essencial i un element de resistència clau davant dels fracassos i perills, les situacions de violència i explotació que pateixen al llarg del procés migratori, com també han posat de relleu els informes d'UNICEF (2020).

La recerca també ha corroborat el marge d'error de les proves de determinació de l'edat que, segons alguns estudis, és de dos anys. Des de l'experiència personal dels participants, s'ha pogut confirmar aquesta afirmació. Tal com posen de relleu recerques com la de Vinaixa (2019), és important que els instruments existents no errin en la determinació de l'edat, ateses les conseqüències rellevants sobre l'accés al circuit de protecció i, en definitiva, per al present i futur dels joves, com han assenyalat de Palma i González (2015). Cal afegir en aquest sentit que, des de febrer del 2021, una nova directriu de la DGAIA estableix que, si un jove arriba a Catalunya amb un passaport vàlid, aquesta documentació ja permet acreditar la seva minoria d'edat. Una situació, tanmateix, que alguns juristes continuen considerant insuficient.

Respecte a l'emancipació, hem pogut constatar la situació de vulnerabilitat en la qual es troben aquests joves un cop assoleixen la majoria d'edat. En realitat, l'emancipació dels joves extutelats és una emancipació jurídica, en canvi la dels joves autòctons és una emancipació econòmica. Això suposa que mentre els joves nacionals poden emancipar-se de manera progressiva, els joves extutelats ho han de fer obligatòriament als divuit anys, tot i no disposar dels mitjans necessaris. Els requisits que han d'acomplir en

Mentre els joves nacionals poden emancipar-se de manera progressiva, els joves extutelats ho han de fer obligatòriament als divuit anys, tot i no disposar dels mitjans necessaris

emancipar-se són difícils d'assolir, en especial el de l'IPREM i el contracte laboral, tal com va assenyalar el treball de Mañas i Menta (2020). Però més enllà d'aquests dos requisits, imprescindibles, els joves han de tenir accés a suports, com a elements d'ajuda i acompanyament, que els permetin poder desenvolupar un projecte de vida amb autonomia i poder desenvolupar les competències personals, habilitats i capacitats que els ajudin a afrontar i resoldre les diferents situacions del seu dia a dia en els nous contextos.

En sentit contrari, hem pogut corroborar que els factors decisius en el fracàs dels processos d'emancipació dels joves són les dificultats per aconseguir el permís de treball, la dificultat d'accés a un recurs residencial, els dèficits de formació i la presència d'estereotips generalitzats vers ells.

- Dificultats per aconseguir el permís de treball: la no disposició del permís de treball no permet als joves ésser contractats i donats d'alta a la Seguretat Social i, per tant, es veuen obligats a treballar en l'economia submergida.
- Dificultat d'accés a un recurs residencial: els requisits establerts per accedir a la prestació econòmica o l'habitatge no tenen en compte les necessitats individuals dels joves, fet que implica que, en cas de l'incompliment d'algun dels requisits, com ara la disposició de l'autorització de residència, els joves no puguin rebre la prestació o accedir a un pis.
- Dèficits en la formació: sovint el baix nivell formatiu i l'escassa formació professional limiten les oportunitats d'inserció laboral dels joves.
- Presència d'estereotips vers els joves: les creences estereotipades vers els joves que migren sols i que els converteixen en infants perillosos i no en perill, com ha assenyalat també el treball d'Antúnez i altres (2016), els dificulta l'accés al mercat laboral.

Les creences estereotipades vers els joves que migren sols i que els converteixen en infants perillosos i no en perill els dificulta l'accés al mercat laboral

Davant de les dificultats d'emancipació, els joves intenten desenvolupar estratègies que els puguin ajudar a fer front a la situació de vulnerabilitat. En la línia que assenyalen els informes d'UNICEF (2020), hem constatat que el desenvolupament d'aquestes estratègies afecta principalment el seu desenvolupament i la seva salut física i psíquica. A partir de les històries de vida hem pogut corroborar, tanmateix, que proporcionen un èxit limitat, enfront de les dificultats i barreres a les quals s'han d'enfrontar:

- Accés al treball irregular: els joves s'han vist obligats a buscar i acceptar ofertes de feina sense contracte i amb condicions de treball precàries, fet que comporta la vulneració dels seus drets laborals i els exposa a l'explotació.

- Suport del grup d'iguals: s'ha pogut constatar la solidaritat que hi ha entre el grup d'iguals, sobretot entre aquells que comparteixen situacions de vulnerabilitat similar. Per a aquests joves el grup d'iguals suposa un agent de suport molt important, ja que les responsabilitats que han d'assumir i la situació en la qual es troben els dificulta poder establir noves relacions, en la línia que va mostrar Garcia (2019).
- Suport dels exeducadors: els joves afirmen rebre suport per part d'alguns exeducadors dels recursos on van estar, però que en la majoria dels casos aquest suport no és per iniciativa pròpia dels educadors, sinó a demanda dels joves quan es veuen obligats a sol·licitar assessorament a l'equip educatiu, sobretot, sobre gestions burocràtiques. Aquesta situació revela la necessitat de seguir amb l'acompanyament dels joves tot i estar fora dels centres residencials, ja que no disposen de mecanismes suficients que els facilitin el trànsit a la vida adulta (Garcia, 2019, p. 5).
- Suport de xarxes socials: una altra estratègia que utilitzen els joves és el suport de les xarxes socials a les quals han pogut accedir. Aquestes xarxes són limitades i estan constituïdes, a més de pel grup d'iguals ja esmentat, per exeducadors que, a títol personal, els ofereixen ajut, però també per coneguts del país d'origen que viuen en els nous contextos. En les xarxes socials no es contempla, malauradament, la presència de persones autòctones, llevat dels educadors.

Al llarg d'aquest article ens hem apropiat a la realitat dels nois menors no acompanyats i hem conegut les seves trajectòries i experiències. Cal seguir investigant en aquesta línia i ser conscients de les dificultats que els joves tenen per poder accedir a l'emancipació jurídica i social i a uns processos d'integració exitosos. Esperem que el nou Decret 903/2021 permeti albirar un futur millor als joves en un espai i un context que és el seu i en el qual han de ser considerats lluny de les etiquetes que els estigmatitzen.

Khaoula Benomar Saoud
Educadora social
Màster Interuniversitari en Migracions Contemporànies
CER-Migracions
khaulaa5@gmail.com

Jordi Pàmies Rovira
Dept. Teories de l'Educació i Pedagogia Social
CER-Migracions
Universitat Autònoma de Barcelona
jordi.pamies@uab.cat

Bibliografia

Aguado, I. (2019). El futuro de los MENA: peregrinar por el sistema, ahogarse en burocracia. *En la calle: revista sobre situaciones de riesgo social*, (44), 24-26.

Antúñez, M., Driss, N., García, R. i Oliana, S. (2016). *De niños en peligro a niños peligrosos. Una visión sobre la situación actual de menores extranjeros no acompañados*. Asociación Harraga.

Bello, E. A., Vega, L. E. S. i García, L. F. (2018). Trayectorias de empleabilidad de los jóvenes que abandonan el sistema de protección. *Educatio Siglo XXI*, 36, 485-504.

de Echeverría Victoria, M. (2013). Cultura migratoria y comunicación masiva e interpersonal en los imaginarios juveniles. *Comunicación y sociedad*, (19), 61-86.

de las Olas García, M. P, Mosquera, A. i González, C. (2019). Jóvenes inmigrantes extutelados. El tránsito a la vida adulta de los menores extranjeros no acompañados en el caso español. *EHQUIDAD. Revista Internacional de Políticas de Bienestar y Trabajo Social*, (12), 31-52.

de las Olas García, M. P (2019). *Joven-ex. La realidad de los jóvenes extutelados en la ciudad de Málaga*. Observatorio social. Málaga.

https://observatoriosocial.malaga.eu/opencms/export/sites/observasocial/content/galerias/documentos/Joven-ex_INFORME_FINAL.pdf

de Palma, Á. i González, A. (2015). La determinación de la edad de los menores extranjeros no acompañados tras la reciente doctrina jurisprudencial del Tribunal Supremo. *Revista Jurídica de Catalunya*, núm. 3, 611-637

Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (2021). *Informe estadístic mensual*. Setembre, 2021.

Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (2017). *Informe protecció dels menors d'edat estrangers no acompanyats*. DGAI, Ajuntament de Barcelona i Consorci Serveis Socials de Barcelona.

Empez Vidal, N. (2015). “¡Solo valiente!” *Los menores que migran solos de Marruecos a Cataluña*. [Tesi doctoral. Departament d'Antropologia Social i Cultural]. Universitat Autònoma de Barcelona.

Kab Elach-Hab, A. (2019). *La realitat dels joves migrats no acompanyats marroquins extutelats*. [Treball de fi de grau. Fundació Pere Tarrés].

<https://www.recercat.cat/handle/2072/360208>

Larios, M. J. (2019) Los derechos de los menores migrantes solos y su garantía por las Comunidades Autónomas en N. Caicedo (coord.) *Informe Comunidades Autónomas 2018*. Observatorio de Derecho Público.

https://idpbarcelona.net/docs/public/iccaa/2018/informe_2018.pdf

Mañas, M. i Menta, N. (2020) *L'atenció als infants, adolescents i joves migrats no acompanyats des de la ciutat*. Institut Municipal de Serveis Socials de Barcelona.

https://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/revista/16_experiencies_marina_manas_bcn24_cat.pdf